

Юліана ЛУПУ,
аспірантка кафедри публічного та приватного
права Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ: ПОНЯТТЯ ТА МЕЖІ ОБОВ'ЯЗКОВСТІ

Відповідно до ч. 5 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду [1]. Аналогічні положення містяться у ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в якій також йдеться про обов'язковість врахування правової позиції Верховного Суду для всіх суб'єктів владних повноважень [2].

Таким чином, законодавством України визначено обов'язковість правових висновків Верховного Суду щодо застосування норм матеріального права для суб'єктів владних повноважень та необхідність їх врахування для судів нижчих інстанцій. Водночас правова система України відноситься до романо-германської сім'ї, що виключає наявність такого джерела права як судовий прецедент. У зв'язку з цим, виникають деякі правові та наукові дискусії з приводу поняття та меж обов'язковості правових позицій Верховного Суду в Україні.

Передусім, варто зазначити, що обов'язковість врахування правових позицій Верховного Суду ґрунтується на конституційному принципі верховенства права, складовою якого є правова визначеність. Зокрема, як зазначає з цього приводу Ю.І. Матвеева, необхідність однакового тлумачення та застосування вищим судом країни правових норм в аналогічних ситуаціях є обов'язковою умовою для задоволення законних та справедливих очікувань людини, а відповідно – створення правової визначеності у суспільстві та державі [3, с. 192].

Водночас у науковій літературі висловлюються різні точки зору стосовно розуміння самого поняття та сутності правових висновків Верховного Суду.

Зокрема, Н.І. Дідик та І.В. Бесага вважають, що у сфері діяльності Верховного Суду правові висновки – це загальнообов'язкові правові настанови, які формуються Верховним Судом у процесі здійснення ним офіційного казуального тлумачення нормативно-правових актів, здійснюваного при перегляді судових рішень у адміністративних справах та містяться у мотивувальній частині рішення [4, с. 161].

У свою чергу В.В. Сердюк та А.Т. Бабій під правовим висновком Верховного Суду пропонують розуміти висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, сформульований внаслідок казуального тлумачення цієї норми при касаційному розгляді конкретної справи, та викладений у мотивувальній частині постанови Верховного Суду, прийнятої за наслідками такого розгляду [5].

Аналізуючи наведені наукові підходи до розуміння поняття правової позиції Верховного Суду, слід зауважити, що визначальною ознакою правового висновку суду вищої інстанції є те, що в цьому висновку наводиться офіційне казуальне тлумачення правової норми, обов'язковість врахування якого забезпечує її застосування саме у такому розумінні під час вирішення адміністративних спорів у подібних правовідносинах.

На підставі аналізу положень КАС України (ч. 5 ст. 242; ч. 3; пп. 1, 2 ч. 5 ст. 291; п. 1 ч. 2 ст. 333; ч. 1–5 ст. 346; ч. 4, 6, 7 ст. 347) деякі науковці виокремлюють такі характерні ознаки правової позиції Верховного Суду в адміністративному судочинстві: 1) офіційний характер (їх створення здійснюється уповноваженими суб'єктами (вищими ланками судової системи) та у спеціальній формі); 2) нормативність – ця ознака проявляється у дії останнього протягом невизначеного часу та можливості неодноразового застосування; 3) створюються на основі та за допомогою аналізу і тлумачення чинних нормативних актів; 4) наділені правовим змістом тощо [4, с. 154–155].

Разом з тим, деякі науковці вказують на те, що у положеннях КАС України закладено обмеженість обов'язкового застосування правових позицій Верховного Суду. На це, зокрема, звертає увагу В.В. Решота, який зауважує, що така обмеженість закладена, приміром, у ст. 291 КАС України. Крім того, науковець акцентує увагу, що для осіб приватного права взагалі не передбачено обов'язковості врахування правових позицій Верховного Суду, яка може мати лише опосередкований характер, адже при судовому розгляді спору суд може врахувати правові позиції Верховного Суду і тому вони будуть мати вплив на конкретних учасників судового процесу. Проте така їх «опосередкована нормативність», як вважає вчений, не дозволяє віднести постанови Верховного Суду до джерел адміністративного права в їх класичному розумінні [6, с. 62].

Можна погодитись з висловленою точкою зору, оскільки, крім інших аргументів, наведених В.В. Решотою, також варто врахувати право Верховного Суду (Великої Палати Верховного Суду) відступити від своїх попередніх правових позицій у визначеному порядку та за наявності відповідних підстав та умов.

На обмежену обов'язковість правових позицій Верховного Суду для судів попередніх інстанцій при вирішенні спору в подібних правовідносинах вказують також деякі судді адміністративних судів. В обґрунтування своєї думки суддя зазначає, що застосоване у ч. 5 ст. 242 КАС України дієслово «враховує» (відносно до правових висновків Верховного Суду) треба розуміти ознайомлення з висновком та його осмисленням. При цьому, як вважає суддя, суд вправі не погодитись з висновком Верховного Суду, обґрунтувавши незгоду, якщо останній не аналізував норми права, які враховувались ним у даній справі під час системного аналізу [7].

В даному аспекті фактично постає проблема співвідношення двох засадничих принципів адміністративного судочинства – принципу

правової визначеності (як складової верховенства права) та незалежності судді під час розгляду та вирішення справи.

Вирішуючи цю суперечність, Ю.І. Матвєєва обґрунтовано зазначає, що основною вимогою до правових позицій судів вищої інстанції є їх авторитетність, а не формальна обов'язковість, яка не сумісна із принципом незалежності суду. З огляду на це, як вважає науковець, правові позиції мають бути належним чином аргументованими, враховувати людиноцентристський підхід до сучасного праворозуміння, динамізм суспільних відносин та інші чинники [3, с. 193].

На противагу концепції так званої «обмеженої обов'язковості» правових позицій Верховного Суду деякі науковці вказують на те, що закріплення обов'язковості таких правових позицій для нижчестоящих судів матиме позитивний вплив на правозастосовну судову практику та формування правової держави. Приміром, Н.М. Пархоменко вважає, що в майбутній перспективі існування норм щодо безумовної обов'язковості правових позицій Верховного Суду та відміни дискреції судів нижчих інстанцій з цього питання позитивно вплине на становлення єдності судової практики, сприятиме відновленню та забезпеченню довіри громадян до судової влади; встановленню передбачуваності та прогнозованості судових рішень, а у підсумку посилить незалежність судової влади, підвищить ефективність її діяльності шляхом оперативного розгляду справ та прийняття рішень [8, с. 29].

Проте така точка зору є доволі дискусійною, адже невід'ємною складовою принципу незалежності судової влади є незалежність суддів, що виражається також у реалізації суддівського розсуду під час вирішення спорів.

Таким чином, правову позицію Верховного Суду в адміністративному судочинстві можна визначити, як сформульований під час розгляду та вирішення адміністративної справи Верховним Судом висновок щодо розуміння змісту норми права та порядку її застосування, який є обов'язковим для врахування для суб'єктів владних повноважень та судів при вирішенні спорів, що виникають у подібних правовідносинах.

Врахування правової позиції Верховного Суду в адміністративному судочинстві є обов'язковим як для суб'єктів владних повноважень, так і для судів нижчих інстанцій. Проте така обов'язковість є обмеженою, оскільки за наявності обґрунтованих підстав (відмінність обставин справи, неподібність правовідносин тощо) суди попередніх інстанцій можуть не застосовувати правову позицію Верховного Суду або у встановленому порядку ініціювати відступ від цієї позиції.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV в ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
3. Матвєєва Ю.І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права: дис. канд. юрид. наук. Спец. 12.00.01 – теорія та

історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ. 2019. 220 с.

4. Дідик Н.І., Бесага І.В. Правові висновки верховного суду з питань застосування норм адміністративного законодавства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. № 2. С. 152–163.

5. Сердюк В.В., Бабій А.Т. Правовий висновок касаційного суду як інструмент забезпечення сталості та єдності судової практики. Судово-юридична газета. 2021. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/195911-pravoviy-visnovok-kasatsiynogo-sudu-yak-instrument-zabezpechennya-stalosti-ta-yednosti-sudovoyi-praktiki>.

6. Решота В.В. Акти Верховного Суду у системі джерел адміністративного права України. *Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка*. Серія юридична. 2018. С. 59–64.

7. Зозуля Н. Правові позиції верховного суду: дискреція судів нижчих інстанцій. Українське право. 2018. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/pravovi-pozytsiyi-verkhovnogo-sudu-dyskretsiya-sudiv-nyzhchychkh-instantsiy/>.

8. Пархоменко Н.М. Єдність судової практики як складова правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 26–29.

УДК 342.729«364»

Дар'я ЦЮПКА,

курсантка 207 навчального взводу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент **Віктор Маковій**

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Модель ідеальної сучасної держави – це демократична правова держава, система управління якої побудована на основі верховенства права та закону, у ній забезпечуються основні права та свободи людини і громадянина, участь народу у здійсненні державної влади.

Свобода мирних зборів, мітингів, демонстрацій, та пікетувань – невід'ємний та основний елемент правового статусу громадянина демократичної держави. Метою перерахованих публічних заходів є інформування та доведення до відома органів державної влади та всього суспільства в цілому колективної згоди або незгоди з внутрішньою та зовнішньою політикою держави, з діями її окремих органів та посадових осіб, а також з позицією чи діями будь-яких суспільно-політичних сил.